

Spis treści

Wstęp	11
Rozdział 1.	
Determinanty bezpieczeństwa militarnego państwa – schemat analizy strategicznej SWOT (<i>strenghts, weaknesses, opportunities, threats</i>)	23
1.1. Determinanty pozytywne budujące bezpieczeństwo militarne państwa	24
1.1.1. Wewnętrzny potencjał obronny państwa (mocne strony)	24
1.1.1.1. Siły zbrojne państwa, liczebność, wyposażenie, struktura, dowodzenie, wykształcenie i morale	24
1.1.1.2. Sprzęt militarny, produkcja i transfer	39
1.1.1.3. Gospodarczy potencjał bezpieczeństwa państwa	43
1.1.1.4. Społeczny i kulturowy potencjał bezpieczeństwa państwa	45
1.1.2. Otoczenie międzynarodowe (szanse)	49
1.1.2.1. Dyplomacja dwustronna	49
1.1.2.2. Członkostwo w sojuszach militarnych i organizacjach bezpieczeństwa zbiorowego	52
1.1.2.3. Budowanie pozytywnego wizerunku państwa na arenie międzynarodowej	54
1.2. Determinanty negatywne – zagrożenia dla bezpieczeństwa militarnego państwa	59
1.2.1. Zagrożenia wewnętrzne bezpieczeństwa militarnego państwa (słabe strony)	59
1.2.1.1. Niepokoje społeczne na tle ekonomicznym	59
1.2.1.2. Dążenia separatystyczne grup społecznych	63
1.2.1.3. Konflikty etniczne i kulturowe	71
1.2.2. Zagrożenia zewnętrzne bezpieczeństwa militarnego państwa	74
1.2.2.1. Groźba użycia siły (dokonania napaści zbrojnej) przez podmioty zewnętrzne	74
1.2.2.2. Konflikt asymetryczny, wojna hybrydowa, wojna informacyjna	83
1.2.2.3. Roszczenia terytorialne	89

1.2.2.4. Konflikty zbrojne toczące się w sąsiedztwie państwa neutralnego	101
1.2.2.5. Militaryzacja bezpośredniego otoczenia państwa – wyścig zbrojeń	103

Rozdział 2.

Rodzaje transferów broni i technologii militarnych we współczesnych stosunkach międzynarodowych	105
2.1. Kryteria typologii transferów broni i technologii militarnych (transferów militarnych)	105
2.2. Legalne i nielegalne transfery broni i technologii militarnych	107
2.3. Jawne i niejawne transfery broni i technologii militarnych	112
2.4. Strony transferów broni i technologii militarnych	114
2.5. Główne rodzaje transferowanej broni i technologii militarnych	118
2.5.1. Broń konwencjonalna i broń masowego rażenia	118
2.5.2. Broń strzelecka i lekka	121
2.5.3. Materiały i technologie podwójnego zastosowania	126
2.6. Handlowe i niehandlowe transfery broni i technologii militarnych	127
2.6.1. Transfery handlowe broni i technologii militarnych	127
2.6.1.1. Standardowe transakcje handlowe	127
2.6.1.2. Transakcje offsetowe	130
2.6.2. Transfery niehandlowe broni i technologii militarnych	138
2.6.2.1. Transfer uzbrojenia militarnego w celu wsparcia sił walczących w konfliktach wewnętrznych i międzynarodowych	138
2.6.2.2. Transfer uzbrojenia militarnego na potrzeby misji pokojowych i stabilizacyjnych oraz w ramach porozumień sojusznicznych	141

Rozdział 3.

Zasady transferu broni i technologii militarnych w świetle współczesnego prawa międzynarodowego	144
3.1. Zasada minimalizacji zużycia światowych zasobów ludzkich i gospodarczych na zbrojenia	144
3.2. Zasada poszanowania w obrocie bronią celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych	153
3.3. Zasada transparentności w obrocie bronią i technologiami militarnymi	163
3.4. Zasada ograniczenia zbrojeń jako czynnika stanowiącego zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i międzynarodowego	166
3.5. Zasada regulacji obrotu bronią i technologiami militarnymi w prawie wewnętrznym państw	167

- 3.6. Zasada poszanowania w obrocie bronią reguł prawa humanitarnego i praw człowieka 169

Rozdział 4.

Prawnomiędzynarodowe regulacje w dziedzinie produkcji, posiadania i transferu broni i technologii masowego rażenia	173
4.1. Produkcja, posiadanie i transfer broni atomowej	173
4.1.1. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, Moskwa, Waszyngton, Londyn, 1 lipca 1968 r. wraz z systemem zabezpieczeń Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej	173
4.1.2. Traktat o zakazie produkcji materiałów rozszczepialnych dla celów wojskowych (projektowany)	177
4.2. Denuklearyzacja, zakazy prób z bronią atomową	182
4.2.1. Układ w sprawie Antarktydy, podpisany w Waszyngtonie w dniu 1 grudnia 1959 r.	182
4.2.2. Układ o zakazie prób z bronią nuklearną w atmosferze, w przestrzeni kosmicznej i pod wodą, podpisany w dniu 5 sierpnia 1963 r. w Moskwie przez USA, ZSRR i Wielką Brytanię	184
4.2.3. Układ o denuklearyzacji Ameryki Łacińskiej podpisany dnia 14 lutego 1967 r. w Meksyku (Układ z Tlatelolco)	186
4.2.4. Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi (układ kosmiczny) – sporządzony w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 27 stycznia 1967 r.	188
4.2.5. Układ o zakazie umieszczania broni jądrowych i innych rodzajów broni masowej zagłady na dnie mórz i oceanów sporządzony w Moskwie, Waszyngtonie i Londynie dnia 11 lutego 1971 r.	192
4.2.6. Układ w sprawie strefy wolnej od broni jądrowej na południowym Pacyfiku (Układ z Rarotonga) zawarty w dniu 6 sierpnia 1985 r.	193
4.2.7. Denuklearyzacja Azji Południowo-Wschodniej – Układ z Bangkoku podpisany dnia 15 grudnia 1995 r.	195
4.2.8. Denuklearyzacja Afryki – Układ z Kairu podpisany w dniu 11 kwietnia 1996 r.	197
4.2.9. Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową, przyjęty w Nowym Jorku, w dniu 10 września 1996 r.	201
4.2.10. Denuklearyzacja Azji Środkowej – Układ z Siemipalatyńska z dnia 8 września 2006 r.	205
4.2.11. Wysiłki społeczności międzynarodowej na rzecz zawarcia wielostronnego układu o całkowitym zakazie produkcji i posiadania broni jądrowej	207

- 4.3. Produkcja, posiadanie i transfer broni biologicznej i toksynowej – Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu, Londyn, Moskwa, Waszyngton, 10 kwietnia 1972 r. 209
- 4.4. Produkcja, posiadanie i transfer broni chemicznej – Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów, Paryż, 13 stycznia 1993 r. 212

Rozdział 5.

- Prawomiędzynarodowe regulacje w dziedzinie produkcji, posiadania i transferu broni i technologii konwencjonalnych** 220
- 5.1. Kategorie broni konwencjonalnej według rejestrów broni ONZ, UE, Porozumienia z Wassenaar z 1995 r., Traktatu o handlu bronią z 2013 r. 220
- 5.2. Wyłączone z obrotu kategorie broni konwencjonalnej 224
- 5.2.1. Konwencja o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki, Genewa, 10 października 1980 r. 224
- 5.2.1.1. Protokół w sprawie niewykrywalnych odłamków, Genewa, 10 października 1980 r. (Protokół dodatkowy I) 226
- 5.2.1.2. Protokół w sprawie zakazów lub ograniczeń użycia min, min pułapek i innych urządzeń, Genewa, 10 października 1980 r. (Protokół dodatkowy II) 227
- 5.2.1.3. Protokół w sprawie zakazów lub ograniczeń użycia broni zapalających, Genewa, 10 października 1980 r. (Protokół dodatkowy III) 232
- 5.2.1.4. Protokół w sprawie oślepiającej broni laserowej, Wiedeń, 13 października 1995 r. (Protokół dodatkowy IV) 234
- 5.2.1.5. Protokół o wybuchowych pozostałościach wojennych, Genewa, 28 listopada 2003 r. (Protokół dodatkowy V) 236
- 5.2.2. Konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu (tzw. Konwencja ottawska), Oslo 18 września 1997 r. 241
- 5.2.3. Konwencja o broni kasetowej, Dublin, 30 maja 2008 r. 246
- 5.3. Traktat o otwartych przestworzach, Helsinki, 24 marca 1992 r. 247
- 5.4. Układ o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, Paryż, 19 listopada 1990 r. 250

5.5. Międzyamerykańska Konwencja przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i handlowi bronią palną, amunicją, materiałami wybuchowymi i innymi podobnymi materiałami, Waszyngton, 14 listopada 1997 r.	254
5.6. Protokół przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 31 maja 2001 r.	258
5.7. Traktat o handlu bronią, Nowy Jork, 2 kwietnia 2013 r.	262
5.8. Dwustronne umowy o współpracy w dziedzinie obronności	269
5.9. Dwustronne umowy o kooperacji w handlu bronią (USA – GB, USA – Australia)	279

Rozdział 6.

Polityczne reżimy kontroli eksportu broni i technologii militarnych

(tzw. reżimy kontrolne)	284
6.1. Wprowadzenie	284
6.2. Komitet Zangera	285
6.3. Grupa Dostawców Jądrowych	288
6.4. Grupa Australijska	290
6.5. Reżim Kontroli Technologii Raketowych	294
6.6. Porozumienie z Wassenaar w sprawie Kontroli Eksportu Broni Konwencjonalnej oraz Dóbr i Technologii Podwójnego Zastosowania, Haga 19 grudnia 1995 r.	297

Rozdział 7.

Działalność regulacyjna, operacyjna i kontrolna wybranych organizacji

międzynarodowych w obszarze transferu broni i technologii militarnych ...	301
7.1. Działalność regulacyjna, operacyjna i kontrolna Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w obszarze transferu broni i technologii militarnych	301
7.1.1. Wprowadzenie	301
7.1.2. Działalność regulacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w obszarze transferu broni i technologii militarnych	302
7.1.3. Działalność operacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w obszarze transferu broni i technologii militarnych	309
7.1.4. Działalność kontrolna Organizacji Narodów Zjednoczonych w obszarze transferu broni i technologii militarnych	312
7.2. Działalność regulacyjna, operacyjna i kontrolna Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w obszarze transferu broni i technologii militarnych	319
7.2.1. Wprowadzenie	319

7.2.2. Działalność regulacyjna Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w obszarze transferu broni i technologii militarnych	325
7.2.3. Działalność operacyjna Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w obszarze transferu broni i technologii militarnych	333
7.2.4. Działalność kontrolna Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w obszarze transferu broni i technologii militarnych	334
7.3. Działalność regulacyjna, operacyjna i kontrolna Unii Europejskiej (UE) w obszarze transferu broni i technologii militarnych	337
7.3.1. Wprowadzenie	337
7.3.2. Działalność regulacyjna Unii Europejskiej w obszarze transferu broni i technologii militarnych	345
7.3.3. Działalność operacyjna Unii Europejskiej w obszarze transferu broni i technologii militarnych;	358
7.3.4. Działalność kontrolna Unii Europejskiej w obszarze transferu broni i technologii militarnych	361
7.4. Działalność regulacyjna, operacyjna i kontrolna Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w obszarze transferu broni i technologii militarnych	362
7.4.1. Wprowadzenie	362
7.4.2. Działalność regulacyjna Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w obszarze transferu broni i technologii militarnych	364
7.4.3. Działalność operacyjna Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w obszarze transferu broni i technologii militarnych	368
7.4.4. Działalność kontrolna Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w obszarze transferu broni i technologii militarnych	384
Zakończenie	387
Bibliografia	395
Monografie	395
Artykuły	398
Akty normatywne, uchwały organizacji międzynarodowych	401
Źródła internetowe	408

Wstęp

Bezpieczeństwo stanowi fundamentalną potrzebę podmiotową w katalogu potrzeb Abrahama Masłowa, która jest realizowana przez różnego rodzaju podmioty, zaczynając od jednostki ludzkiej (bezpieczeństwo osobiste człowieka), rodziny, grupy społecznej, społeczeństwa jako całości (bezpieczeństwo społeczne), narodu (bezpieczeństwo narodowe), państwa (bezpieczeństwo państwa), wreszcie grup państw połączonych wspólnym interesem utrzymania pokoju i bezpieczeństwa (bezpieczeństwo międzynarodowe).

W niniejszym opracowaniu uwaga zostanie skoncentrowana na czynnikach wpływających pozytywnie lub negatywnie na bezpieczeństwo państwa, które jest definiowane poprzez zagadnienia dobrostanu (brak zagrożeń, stabilny byt i rozwój) państwa jako struktury terytorialnej, społecznej i politycznej.

Bezpieczeństwo państwa bywa utożsamiane z bezpieczeństwem narodowym, w sytuacji definiowania narodu jako wspólnoty politycznej wszystkich obywateli, niezależnie od ich pochodzenia etnicznego, czy korzeni kulturowych, na które składają się język, religia, wspólna, wielowiekowa historia. Pojęcie „narodu” definiowanego jako wspólnota polityczna staje się wówczas tożsame z pojęciem „społeczeństwa” państwa. Pojawia się też w takim kontekście pojęcie „społeczeństwa obywatelskiego”¹. Państwo, naród i społeczeństwo stanowią wówczas, w istocie, jeden podmiot realizujący wspólną potrzebę bezpieczeństwa.

Dokonując analizy zagadnień dotyczących bezpieczeństwa państwa wyróżniamy szereg jego rodzajów (dziedzin). W szczególności, według kryterium przedmiotowego, wskazywane są takie rodzaje bezpieczeństwa państwa jak: bezpieczeństwo militarne, bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo kulturowe, bezpieczeństwo ekologiczne etc.

Głównym celem badawczym nauk o bezpieczeństwie jest tworzenie modeli teoretycznych pozwalających zapobiegać niebezpiecznym zdarzeniom (zjawiskom) oraz likwidować skutki niebezpiecznych zdarzeń, których nie udało się uniknąć. Przedmiotem nauk o bezpieczeństwie będą zatem niebezpieczne zdarzenia, naruszające równowagę i stabilność stanu bezpieczeństwa. Niebezpieczne

¹ Zob. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 16–17.

zdarzenia mogą występować niezależnie od ludzkich działań lub być ich bezpośrednim lub pośrednim (zamierzonym, niezamierzonym) wynikiem. Będą to zatem, w pierwszej kolejności, katastrofy naturalne (powódzie, susze, trzęsienia ziemi, huraganowe porywy wiatrów, pożary), wywołane zmiennymi warunkami pogodowymi, zmiany klimatyczne (ocieplenie klimatu), jak też zdarzenia pośrednio lub bezpośrednio spowodowane działalnością człowieka, jak niezamierzone katastrofy budowlane, uwolnienie niebezpiecznych sił i środków (awarie elektrowni i zakładów przemysłowych), celowe działanie destrukcyjne.

Tak zakreślony przedmiot badań nad bezpieczeństwem można analizować w dwóch podstawowych aspektach: zapobieganie niebezpiecznym zdarzeniom i likwidacja ich skutków. W ramach aspektu zapobiegania niebezpiecznym zdarzeniom możemy wyróżnić kolejno zagadnienia badawcze: identyfikację źródeł zagrożeń, analizę tych źródeł, ich charakteru, skali, czasu i siły, wreszcie sposoby unikania zagrożeń (likwidacji zagrożeń). W ramach aspektu likwidacji skutków niebezpiecznych zdarzeń możemy wyróżnić następujące zagadnienia badawcze: ograniczanie postępów niebezpiecznego zdarzenia, minimalizacja strat, przywrócenie stanu bezpieczeństwa.

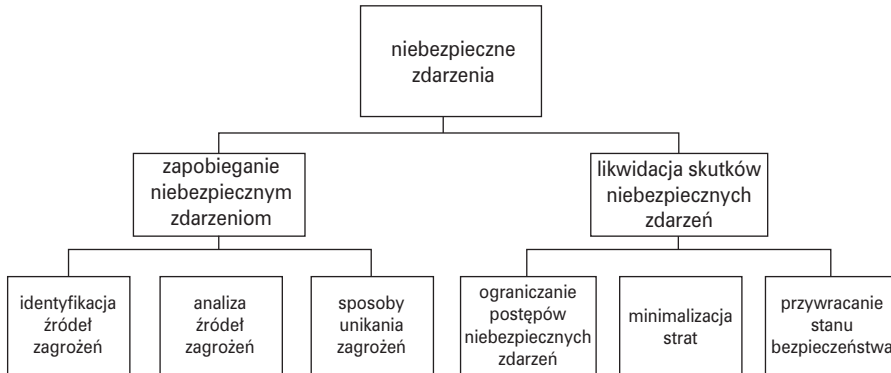
Proces identyfikacji zagrożeń obejmuje analizę istniejących wyzwań generujących stan niepewności i mogących w określonych okolicznościach, w procesie sekurytyzacji przekształcić się w zagrożenia².

Analiza źródeł zagrożeń bezpieczeństwa, ich charakteru, skali, czasu i siły następuje po procesie identyfikacji zagrożeń i wskazaniu tych, które generują najpoważniejsze konsekwencje. Na tym etapie pożądane jest możliwie najdokładniejsze oszacowanie zagrożeń w celu umożliwienia ich uniknięcia.

Ostatnim zagadnieniem w ramach aspektu zapobiegania niebezpiecznym zdarzeniom będzie wskazanie sposobów ich unikania bądź likwidacji.

W przypadku zajścia niebezpiecznego zdarzenia, pozostaje już jedynie likwidacja jego skutków, która powinna w pierwszej kolejności zmierzać do ograniczanie postępów niebezpiecznego zdarzenia. Wszelkie siły i środki powinny być w tym wstępnym etapie skierowane na realizację tego celu. Skuteczne ograniczenie postępów niebezpiecznego zdarzenia pozwoli na minimalizację strat poniesionych w jego efekcie. Ostatnim etapem likwidacji skutków niebezpiecznych zdarzeń będzie przywrócenie stanu bezpieczeństwa.

² Zob. R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, Zeszyty Naukowe AON, nr 1(86) 2012 r., s. 12.

Rysunek 1. Przedmiot nauk o bezpieczeństwie

Wskazany wyżej schemat ukazujący przedmiot nauk o bezpieczeństwie pozostaje aktualny dla realizacji badań wszystkich rodzajów bezpieczeństwa. Niniejsza praca będzie się koncentrować na zagadnieniu bezpieczeństwa militarnego państwa, które jest definiowane jako stan braku zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych polegających na użyciu siły militarnej zmierzającej do opanowania całości lub części terytorium lub ograniczenia suwerenności państwa³.

Bezpieczeństwo militarne stanowi najbardziej podstawową (tradycyjną) dziedzinę, obejmującą takie zagadnienia jak: zdolności obronne i ofensywne państwa, na które składają się w szczególności liczebność i wyposażenie sił zbrojnych, wyszkolenie żołnierzy i doświadczenie dowódców oraz zaawansowanie techniczne posiadanego sprzętu wojskowego, międzynarodowa kontrola zbrojeń, w tym problem proliferacji broni masowego rażenia (w tym broni atomowej), zagadnienie dopuszczalnych i zabronionych środków i metod prowadzenia walki zbrojnej⁴.

W niniejszej pracy uwaga zostanie skupiona na militarnych determinantach bezpieczeństwa państwa⁵, w szczególności na zagadnieniu międzynarodowych transferów broni i technologii militarnych, które w sposób bezpośredni wpływają na zdolności obronne i ofensywne państwa. Posiadanie możliwości legalnego

³ Por. W. Kitler *Bezpieczeństwo narodowe...*, op. cit., s. 47 oraz B. Balcerowicz, *Bezpieczeństwo militarne szkic do skryptu, materiał pomocniczy do przedmiotu bezpieczeństwo militarne*, http://www.inp.uw.edu.pl/files/konspekty/20140505_bezpieczenstwo_militarne.pdf

⁴ Na temat bezpieczeństwa militarnego w poglądach głównych teorii stosunków międzynarodowych zob. R. Szpyra, *Bezpieczeństwo militarne państwa*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 85 i n.

⁵ Na temat głównych czynników bezpieczeństwa militarnego zob. D. Majchrzak, *Bezpieczeństwo militarne Polski*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015, s. 33 i n.

i skutecznego pozyskania sprzętu militarnego lub technologii jego wytwarzania decyduje w zasadniczym stopniu o potencjale militarnym państwa, co wprost przekłada się na poziom jego bezpieczeństwa militarnego.

Obszar badawczy niniejszej pracy stanowić będzie problematyka związana z międzynarodowymi transferami uzbrojenia i technologii militarnych analizowana w perspektywie prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego. Badaniu poddane zostaną rodzaje transferów broni i technologii militarnych we współczesnych stosunkach między państwami, zasady obrotu bronią i technologiami militarnymi wskazane w podstawowych dokumentach międzynarodowych natury politycznej i prawnej oraz w działalności regulacyjnej, operacyjnej i kontrolnej takich organizacji międzynarodowych jak ONZ, OBWE, UE, NATO.

Analizując poziom bezpieczeństwa państwa, dotykamy zagadnienia potęgowości i potęgoterii. Potęgowość jest nauką o potędze państwa, natomiast potęgoteria jest nauką o sposobach mierzenia tej potęgi. Potęga stanowi centralną kategorię w obszarze nauk o stosunkach międzynarodowych, które mimo prób realizowania po zakończeniu drugiej wojny światowej koncepcji społeczności międzynarodowej opartej na zasadzie pokojowego współistnienia, pozostają stosunkami sił i interesów⁶. Podstawowym przejawem siły jest siła militarna, która stanowi elementarny składnik potęgi państwa. Kształt siły militarnej (liczebność, wyposażenie, wyszkolenie, wewnętrzna struktura, kadry dowódcze) determinowany jest szeregiem czynników politycznych, ekonomicznych i społecznych⁷. W niniejszej pracy, w pierwszym rozdziale, zostaną wskazane czynniki determinujące kształt sił zbrojnych jako podstawowego elementu zapewniającego bezpieczeństwo militarne państwa. Precyzyjne oszacowanie wskazanych czynników i ustalenie na tej podstawie hierarchii państw w kolejności posiadanej potęgi nie wydaje się jednakże współcześnie możliwe, ze względu na zbyt dużą ilość zmiennych, w tym zmiennych o charakterze trudno wymiernym (morale sił zbrojnych). Próba oszacowania wszystkich zmiennych zakończyłaby się podobnym wynikiem, jak próba sporządzenia długoterminowej prognozy pogody. Meteorolodzy, mimo posiadania satelitów pogodowych i stałego monitorowania ruchów mas powietrza, nie są w stanie podać prognozy pogody w danym miejscu świata na dłużej niż trzy dni do przodu. Podobnie nieprecyzyjne wyniki możliwe są do uzyskania przy próbie oszacowania potęgi państwa i wyniku jego możliwego udziału w międzynarodowej konfrontacji. Stąd bezpośrednia konfrontacja pozostaje

⁶ Na temat różnych typologii komponentów potęgi twórczych i siły twórczych państwa zob. M. Kleinowski, *Czynniki budujące siłę i potęgę państwa na arenie międzynarodowej*, Rocznik Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy – Świat Idei i Polityki, tom 10, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 9 i n.

⁷ Zob. M. Sułek, *O potęgowości i potęgoterii*, <http://geopolityka.net/o-potegonomii-i-potegometrii/>, artykuł opublikowany w dniu 3 marca 2017 r.

nadal jedynym skutecznym sposobem odpowiedzi na pytanie o przewagi państw na świecie i ich potęgę. Niemniej jednak, nie zwalnia to analityków z prób uzyskania jak najbardziej zbliżonych prognoz i szacunków dotyczących potęgi i co za tym idzie bezpieczeństwa państwa. Jak stwierdza M. Sułek: „Zarówno siła militarna, potencjał, jak i inne przejawy potęgi mogą być w określonych granicach i z określonym stopniem wiarygodności szacowane (mierzone). (...) Uzyskane miary potęgi (faktycznej, gotowej, czy też możliwej do urzeczywistnienia w pewnym przedziale czasu) mogą być z pożytkiem wykorzystane w polityce i strategii państwa (w jej wymiarze teoretyczno-analitycznym i praktycznym, decyzyjnym), a przede wszystkim w polityce i strategii bezpieczeństwa państwa”⁸.

Jak stwierdza B. Balcerowicz: „Współcześnie zarówno w teorii jak i praktyce wyróżnia się dwie sfery, dwa wymiary (aspekty) bezpieczeństwa – zewnętrzny i wewnętrzny. Podział ten zdeterminowany jest pochodzeniem zagrożenia (z zewnątrz, bądź od wewnątrz). Do niedawna, szczególnie w „klasycznym” (sprzed dwóch dekad) pojmowaniu bezpieczeństwa, bezpieczeństwo militarne sytuowano w obrębie wymiaru zewnętrznego; oznaczało – najogólniej – zdolność do przeciwstawienia się zagrożeniom zewnętrznym. W obowiązującym obecnie paradygmacie w nauce (naukach o polityce, naukach o bezpieczeństwie) oraz praktyce w Polsce, bezpieczeństwo militarne nie ogranicza się do wymiaru zewnętrznego, oznacza także zdolność do przeciwstawiania się zagrożeniom wewnętrznym”⁹. W pełni podzielając pogląd cytowanego autora w pierwszym rozdziale niniejszej pracy zawarto analizę czynników pozytywnych (determinanty pozytywne budujące bezpieczeństwo militarne państwa) i zagrożeń (determinanty negatywne) zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych w stosunku do państwa. Posłużono się przy tym metodą analizy strategicznej SWOT (*strengths, weaknesses, opportunities, threats*) wywodzącą się z nauk o zarządzaniu. Analiza SWOT jest jedną z najstarszych, a jednocześnie jedną z najbardziej skutecznych metod oceny potencjału danego podmiotu, tj. przedsiębiorstwa, struktury organizacyjnej, państwa. SWOT jest metodą oceny potencjału lub konkurencyjności danego podmiotu na podstawie analizy czterech zmiennych, którymi są: mocne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia. Zastosowana metoda określa słabe i mocne strony jako czynniki wewnętrzne (czyli tkwiące w analizowanym obiekcie), a szanse i zagrożenia jako czynniki zewnętrzne. **Mocne strony** to czynniki wewnętrzne, które są atutem analizowanego obiektu (w tym przypadku państwa) i mogą zdecydować o jego przewadze nad otoczeniem międzynarodowym. **Słabe strony** to z kolei czynniki wewnętrzne, które są słabością państwa i barierą w jego rozwoju. **Szanse** to czynniki zewnętrzne, które sprzyjają państwu i zwiększają

⁸ Ibidem.

⁹ B. Balcerowicz, *Bezpieczeństwo militarne...*, op. cit.

prawdopodobieństwo, że realizowana polityka może się zakończyć sukcesem. Wreszcie **zagrożenia** to z czynniki zewnętrzne, które utrudniają państwu rozwój lub osiągnięcie celów zamierzonej polityki. Schemat analizy strategicznej SWAT posłużył w tym miejscu jedynie do uporządkowania licznych czynników determinujących bezpieczeństwo militarne państwa rozumianego abstrakcyjnie. Ponieważ nie poddano analizie żadnego konkretnego podmiotu, nie dokonano tym samym precyzyjnych wyliczeń i prognoz, czemu zazwyczaj służy analiza SWOT.

W drugim rozdziale wskazano rodzaje (typy) transferów broni i technologii militarnych występujących we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Przedstawiono w pierwszej kolejności kryteria typologii transferów militarnych, a następnie wyliczono pięć grup transferów według kryterium legalności, jawności, podmiotów dokonujących obrotu, przedmiotu obrotu (główne rodzaje transferowanej broni i technologii militarnych, których transfer jest regulowany w oparciu o różne zasady i podstawy prawne wskazując na broń konwencjonalną, broń masowego rażenia i towary i technologie podwójnego zastosowania) oraz kryterium celowości (handlowe i niehandlowe transfery broni i technologii militarnych).

W trzecim rozdziale wyizolowano zasady transferu broni i technologii militarnych w świetle podstawowych dokumentów rangi międzynarodowej o znaczeniu prawnym i politycznym. Do zasad tych zaliczono: zasadę minimalizacji zużycia światowych zasobów ludzkich i gospodarczych na zbrojenia; zasadę poszanowania w obrocie bronią celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych; zasadę transparentności w obrocie bronią i technologiami militarnymi; zasadę ograniczania zbrojeń jako czynnika destabilizującego pokój i bezpieczeństwo narodowe, regionalne i międzynarodowe; zasadę regulacji obrotu bronią w prawie krajowym; zasadę poszanowania w obrocie bronią reguł prawa humanitarnego i praw człowieka.

Kolejne dwa rozdziały dokonują wyliczenia i analizy umów międzynarodowych obowiązujących w obszarze produkcji, posiadania i transferu broni i technologii masowego rażenia oraz broni i technologii konwencjonalnych ze wskazaniem zakresu podmiotowego i przedmiotowego ich obowiązywania z uwzględnieniem ich skutków prawnych dla Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział szósty wskazuje pozaprawne, polityczne reżimy kontroli eksportu broni i technologii militarnych (tzw. reżimy kontrolne), których uczestnikiem jest także Rzeczpospolita Polska. Będą to: Komitet Zanggera, Grupa dostawców jądrowych, Grupa australijska, Reżim kontroli technologii raketowych, Porozumienie z Wassenaar w sprawie Kontroli Eksportu Broni Konwencjonalnej oraz Dóbr i Technologii Podwójnego Zastosowania.

Rozdział siódmy prezentuje działalność regulacyjną, operacyjną i kontrolną wybranych organizacji międzynarodowych w obszarze transferu broni i technologii militarnych. Wskazano cztery podstawowe organizacje, których człon-

kiem jest Rzeczpospolita Polska, których członkostwo w podstawowym stopniu i zakresie determinuje polskie bezpieczeństwo militarne. Będą to: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Współpracy i Bezpieczeństwa w Europie, Unia Europejska i Sojusz Północnoatlantycki.

Transfer broni łączy się nierozzerwalnie z transferem technologii militarnej. Jak stwierdza A. Kochel: „Formy przepływu technologii w skali międzynarodowej są zdeterminowane przez rozwój społeczno-gospodarczy. Zasadnicze zmiany ilościowe i jakościowe zachodzące w tej dziedzinie przyczyniają się do rozwoju wymiany wiedzy niematerialnej oraz powstawania nowych kanałów transferu technologii. W literaturze naukowej funkcjonują różnorodne podziały kanałów transferu technologii. Klasyfikacja UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development*) wyodrębnia następujące formy transferów technologii: kontraktowe *joint venture*, *franchising*, podwykonawstwo, wymiana informacji i personelu naukowo-technicznego poprzez programy współpracy technicznej, wsparcie zewnętrznych ekspertów oraz konsultacje, obrót urządzeniami i maszynami, umowy licencyjne na procesy produkcyjne, obrót *know-how*, patentami etc., bezpośrednie inwestycje zagraniczne”¹⁰. Obrót technologiami militarnymi będzie omawiany w niniejszej pracy łącznie z uzbrojeniem, które stanowi pierwotny i podstawowy przedmiot obrotu militarnego.

Dotychczas nie powstało w Polsce spójne naukowe opracowanie wskazanych wyżej zagadnień. Obecne są jedynie krótkie analityczne materiały prasowe wskazujące wybrane problemy oraz artykuły o charakterze technicznym. Brakuje naukowej analizy wiążących Rzeczpospolitą Polską w tym zakresie przepisów prawa międzynarodowego, w tym umów i zwyczajów międzynarodowych. Polski ustawodawca stara się nadać z implementacją rozwiązań obowiązujących w Unii Europejskiej, ale dokonuje tego bez pogłębionej refleksji analitycznej, naukowej.

Brak kompleksowych opracowań naukowych problematyki obrotu bronią i technologiami militarnymi może wynikać z faktu objęcia jej kluczowych elementów tajemnicą państwową i przenikania się w tym obszarze wpływów i kompetencji różnych służb specjalnych, w tym wywiadu i kontrwywiadu wojskowego.

Cele prowadzonych badań

Nadrzędnym celem badań jest ustalenie możliwie precyzyjnego katalogu norm prawnych obowiązujących w obszarze międzynarodowych transferów broni i technologii militarnych i tym samym wskazanie dozwolonego (legalnego)

¹⁰ A. Kochel, *Formy międzynarodowego transferu technologii przez korporacje*, Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego 2012, nr 31, s. 505.

w świetle prawa międzynarodowego zakresu działania państw i innych podmiotów w tym obszarze.

Celem diagnostycznym prowadzonych badań jest scharakteryzowanie na podstawie uzyskanej wiedzy o przedmiocie badań, studiów nad bazą źródłową (literaturą przedmiotu, aktami prawa międzynarodowego, dokumentami organizacji międzynarodowych, materiałami prasowymi i agencyjnymi) międzynarodowego rynku uzbrojenia i technologii militarnych, wskazanie dopuszczalnych w prawie międzynarodowym transferów tego uzbrojenia i rządzących nimi zasad oraz zbadanie czy polskie ustawodawstwo jest spójne w tym obszarze ze standardami międzynarodowymi.

Celem weryfikacyjnym realizowanych badań jest podjęcie próby uzupełnienia i uaktualnienia dotychczasowego stanu badań nad zagadnieniem międzynarodowych transferów broni i technologii militarnych.

Celem prognostycznym jest natomiast ustalenie podstawowych uwarunkowań, związków przyczynowo-skutkowych i tendencji występujących współcześnie na międzynarodowym rynku broni i technologii militarnych oraz wskazanie potrzeb nowych regulacji w tym obszarze.

Określenie problemów badawczych

Głównym problemem badawczym jest ustalenie, jakie normy prawa międzynarodowego obowiązują w obszarze międzynarodowych transferów broni i technologii militarnych i jaki jest dozwolony zakres działania państw i innych podmiotów przez państwa kontrolowanych w tym obszarze?

Częstkowe problemy badawcze określono następująco:

1. W jaki sposób międzynarodowe transfery broni i technologii militarnych oddziałują z innymi determinantami bezpieczeństwa militarnego państwa?
2. Jakie rodzaje transferów militarnych występują we współczesnych stosunkach międzynarodowych?
3. Jakie zasady obrotu specjalnego obowiązują w świetle norm prawa międzynarodowego?
4. Jakie występują umowy międzynarodowe w dziedzinie produkcji, posiadania i transferu broni i technologii masowego rażenia oraz broni i technologii konwencjonalnych?
5. Jaki jest podmiotowy zasięg oddziaływania wymienionych w punkcie poprzednim kategorii umów międzynarodowych?
6. Jakie metody wpływania na obrót bronią i technologiami militarnymi realizowane są w działalności regulacyjnej, operacyjnej i kontrolnej wybranych organizacji międzynarodowych (ONZ, NATO, UE, OBWE)?

7. W jakim stopniu międzynarodowe zobowiązania Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące ograniczeń w obrocie bronią i technologiami militarnymi (reżimy nieprolifracji) wpływają na bezpieczeństwo narodowe RP?

Wskazane problemy badawcze wymagają realizacji następujących **zadań badawczych**:

1. Ustalenie możliwie szerokiego, kompletnego katalogu czynników determinujących bezpieczeństwo militarne państwa i usytuowanie pośród tych czynników międzynarodowych transferów militarnych.
2. Przeanalizowanie rodzajów transferów broni i technologii militarnych we współczesnych stosunkach między państwami celem opracowania ich systematyki.
3. Wskazanie zasad obrotu bronią i technologiami militarnymi w świetle prawa międzynarodowego.
4. Zbadanie prawnomiędzynarodowych regulacji w dziedzinie produkcji, posiadania i transferu broni i technologii masowego rażenia oraz stwierdzenie ich wpływu na bezpieczeństwo narodowe RP.
5. Zbadanie prawnomiędzynarodowych regulacji w dziedzinie produkcji, posiadania i transferu broni i technologii konwencjonalnych oraz stwierdzenie ich wpływu na bezpieczeństwo narodowe RP.
6. Przeanalizowanie metod wpływania na obrót bronią i technologiami militarnymi w działalności regulacyjnej, operacyjnej i kontrolnej wybranych organizacji międzynarodowych (ONZ, NATO, UE, OBWE).
7. Wskazanie zobowiązań międzynarodowych Rzeczypospolitej Polskiej w obszarze międzynarodowych transferów militarnych.

Przystępując do szczegółowych badań nad podjętym tematem postawiono następujące hipotezy robocze:

1. Możliwość swobodnej realizacji przez państwa międzynarodowych transferów militarnych stanowi jeden z podstawowych czynników kształtujących ich bezpieczeństwo militarne.
2. Prawo międzynarodowe w minimalnym stopniu ogranicza i ingeruje w swobodę państw w realizacji międzynarodowych transferów militarnych.
3. Główne ograniczenia w swobodzie realizacji przez państwa transferów militarnych wynikają z ich zobowiązań o charakterze politycznym.
4. Międzynarodowe transfery militarne dokonywane są bezpośrednio przez państwa lub przez podmioty przez państwa kontrolowane.
5. Międzynarodowe transfery broni i technologii militarnych są realizowane w równej mierze na rynku komercyjnym, odpłatnie, jak i w formie darowizn, pomocy sojuszniczej.
6. Istotna część międzynarodowych transferów militarnych nie jest powszechnie ujawniana opinii publicznej.

7. Rosnąca rola problematyki ochrony praw człowieka w stosunkach międzynarodowych wpływa bezpośrednio na zakres swobody państw w realizacji międzynarodowych transferów militarnych.

Metody procedury i techniki badań

Badania prowadzone były zgodnie z założeniami komplementarnego paradygmatu poznania wykorzystywanego w naukach o bezpieczeństwie¹¹. Biorąc pod uwagę wielodyscyplinarny charakter podjętego tematu, dotyczący przedmiotu nauk o bezpieczeństwie, nauk o stosunkach międzynarodowych (w tym o historii tych stosunków), nauk prawnych, ekonomicznych i nauk o zarządzaniu zastosowano metody badawcze swoiste dla tych nauk. Za podstawową przyjęto metodę interpretacji logicznej stosowaną w naukach o bezpieczeństwie i naukach prawnych.

Zastosowano następujące procedury i techniki badawcze:

1. Gromadzenie materiałów w postaci umów międzynarodowych, uchwał organizacji międzynarodowych oraz krajowego ustawodawstwa (aktów podstawowych), a także statystyk i raportów wskazujących na konkretną praktykę państw.
2. Analizowanie zgromadzonych materiałów:
 - a) analiza językowa (językowo – logiczna), polegająca na dokonywaniu interpretacji przepisów prawnych przy wykorzystaniu reguł znaczeniowych (semantycznych) i konstrukcyjnych (syntaktycznych) języka prawnego i naturalnego, a także na zastosowaniu reguł poprawnego myślenia (logiki formalnej) i specyficznych reguł logiki prawniczej;
 - b) analiza systemowa, polegająca na ustaleniu rzeczywistego znaczenia przepisów ze względu na ich usytuowanie w systematyce wewnętrznej aktu prawnego; całej gałęzi prawa, a także ze względu na zasady systemu prawa lub zasady danej gałęzi prawa;
 - c) analiza teleologiczna, polegająca na ustaleniu znaczenia przepisu zgodnego z celem, jaki chciał osiągnąć jego twórca (ustawodawca, społeczność międzynarodowa) stanowiąc ten przepis, gałąź prawa lub cały system prawa, przy czym przez cel (*ratio legis*) rozumie się zamierzony stan rzeczy będących rezultatem stosowania i przestrzegania prawa;
 - d) analiza porównawcza (w układzie synchronicznym i diachronicznym), polegająca na ustaleniu znaczenia przepisów przez porównanie ich z innymi, podobnymi przepisami o ustalonym znaczeniu i wyciąganiu

¹¹ A. Glen, *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*, Zeszyty Naukowe AON nr 4(97) 2014, s. 150–151.

stąd wniosków co do znaczenia przepisów interpretowanych. W układzie synchronicznym porównuje się przepisy prawa obowiązującego w różnych systemach prawa, a w układzie diachronicznym porównuje się obecnie obowiązujące przepisy z podobnymi przepisami niegdyś obowiązującymi (wykładnia historyczna).

3. Formułowanie twierdzeń na podstawie przeprowadzonej analizy (wniośki).

Praca (rezultaty badań) może stanowić wyjściowy materiał rozważań dla prac projektowych realizowanych w obszarze bezpieczeństwa, obronności i wojskowości RP. Ponadto proponowane zadania badawcze uznaje się za szczególnie ważne i istotne z punktu widzenia potencjalnych wyzwań dla RP, toteż mogą stanowić wsparcie prac koncepcyjnych i planistycznych komórek organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej w zakresie racjonalizacji narodowej polityki bezpieczeństwa i obronności.

Materiał z przeprowadzonych badań może stanowić bazę do opracowania szeregu pozycji dydaktycznych na potrzeby kształcenia w Akademii Sztuki Wojennej w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego.

Praca adresowana jest w szczególności do kadry i studentów ASzWoj, innych ośrodków akademickich zajmujących się bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym oraz jednostek organizacyjnych MON, MSW, Ministerstwa Rozwoju, komisji sejmowych właściwych w sprawach bezpieczeństwa, obronności i gospodarki, a także przedsiębiorców z sektora obrotu specjalnego.